

Модернізація системи освіти в Україні в умовах сучасних глобалізаційних процесів /// Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огневюка, Світлани Сисоєвої. – К.: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. – С. 253-262.

УДК 371.2 (09)

Дубасенюк Олександра Антонівна,
доктор педагогічних наук, професор
Житомирський державний університет імені Івана Франка
dubasenyuk@ukr.net

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Аналізуються парадигмальні тенденції розвитку освіти з урахуванням сучасних вимог світових та євроінтеграційних процесів. Наголошується на важливості впровадження в систему вітчизняної освіти принципів холистичної, гармонізаційної парадигми, педагогічної інтеграції та фундаменталізації знань.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, холистична, гармонізаційна парадигма освіти, педагогічна інтеграція, фундаменталізація знань.

Анализируются парадигмальные тенденции развития образования с учетом современных требований мировых и евроинтеграционных процессов. Подчеркивается важность внедрения в систему отечественного образования принципов холистической, гармонизационной парадигмы, педагогической интеграции и фундаментализации знаний.

Ключевые слова: евроинтеграционные процессы, холистическая, гармонизационная парадигма образования, педагогическая интеграция, фундаментализация знаний.

The article deals with the paradigm tendencies of education taking into

account modern world requirements and eurointegration processes. Attention is accented on asserting the principles of holistic oriented, harmonizing paradigm, pedagogical integration and fundamentalization of knowledge into the system of native education.

Keywords: eurointegration processes, holistic oriented, harmonizing paradigm, pedagogical integration and fundamentalization of knowledge.

Аналіз сучасної соціокультурної ситуації в Україні і світі свідчить, що система освіти зазнає докорінних змін у контексті викликів XXI століття, зумовлених системною кризою людської цивілізації. Відповідно, сучасна парадигма розвитку освіти в Україні повинна мати випереджувальний характер і сприяти впровадженню інноваційних тенденцій в освітню сферу. За прогнозами вчених-футурологів, XXI ст. характеризуватиметься такими основними проявами: розвитком інформаційних технологій, загальною комп'ютеризацією та системним програмуванням усіх сфер виробництва, широким використанням лазерної техніки й мікропроцесорів, застосуванням телекомунікацій зі зворотним зв'язком тощо. Відбудуться також зміни ритму і стилю суспільного й індивідуального життя людей у напрямку їх інтенсифікації, зростання індивідуальної відповідальності й творчості. Докорінні зміни в освіті потребують інтелектуально розвиненої особистості, здатної до самоосвіти, самовдосконалення, що мають ґрунтуватися на нових теоретико-методологічних засадах та фундаментальних знаннях. Викладене зумовлює необхідність формування сучасних вимог до освіти.

У Національній доктрині розвитку освіти в Україні наголошено, що освіта має стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені.

Проте стан справ у галузі освіти, темпи та глибина перетворень не повною мірою задовольняють потреби особистості, суспільства й держави.

Глобалізація, зміна технологій, перехід до інформаційно-технологічного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші виклики сучасній цивілізації потребують радикальну модернізацію освітньої галузі; Перед державою, суспільством постають завдання забезпечити пріоритетність розвитку освіти і науки.

Сучасне педагогічне бачення освітніх проблем значною мірою ґрунтується на досягненнях педагогічної теорії (В.Г. Кремень, Г.О. Балл, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, М.В. Гриньова, А.В. Іванченко, Н.В. Кузьміна, В.О. Моляко, А.О. Реан, В.В. Рибалка, А.А. Сбруєва, С.О. Сисоєва, М.М. Солдатенков, М. Д. Ярмаченко та ін.).

Мета статті: проаналізувати парадигмальні тенденції розвитку освіти у контексті світових та євроінтеграційних процесів.

Динамічний розвиток сучасної педагогічної науки характеризується *пошуком фундаментальних підходів до побудови навчально-виховного процесу*, що відображаються в освітніх документах України, в яких зазначено: метою освіти і виховання має бути професійно компетентний, ініціативний, творчий громадянин, наділений почуттям обов'язку і відповідальності перед суспільством, здатний швидко адаптуватися до сучасного світу, характерними рисами якого є підвищення ролі особистості, інтелектуалізація її діяльності у контексті швидких змін техніки і технологій, неперервного експонентного зростання обсягів інформації і поновлення знань, постійного розширення та поглиблення сфер наукового дослідження.

Інтенсифікація інформаційних потоків, як один із головних чинників входження глобалізованого світу в еру інформаційного суспільства, відображає кризу класичної наукової парадигми. Остання виявляється у поширенні двох протилежних тенденції сучасної науки – універсалізації та інтеграції знань з одного боку, та їх науково-технічної спеціалізації – з іншого. Виникає проблема надзвичайно швидкого поновлення знань та технологій, у зв'язку з виявленням, так званого "періоду напіврозпаду компетенції". У деяких науково-технічних галузях через декілька років

спостерігається тенденція зниження удвічі рівня професійної компетентності фахівців, тому цей рівень має постійно підтримуватися.

Відтак, актуалізується *сучасна освітня інтегративна парадигма*, яка має передбачати *інтегрування теоретичних засад і практичних результатів наукових та педагогічних парадигм і напрямів*.

Виявлена парадигма зумовлена тенденціями загального інтеграційного й глобалізаційного процесу розвитку сучасного світу та характеризується, як зазначає В.Ю. Биков, певними складовими, такими, як "процеси інтеграції: знань про людину, суспільство і природу; технологій діяльності людини, технічних і соціотехнічних систем; а також процеси інтеграції соціально-економічних і науково-технічних систем: політичних, нормативно-законодавчих, екологічних, промислового виробництва, сільського господарства, будівництва й архітектури, транспортну, торгівлі, енергетичного і матеріально-технічного ресурсного забезпечення і збереження, економічних (включаючи системи господарювання, ринки товарів, послуг і праці), міжнародної діяльності, інформаційних і телекомунікаційних (включаючи інформаційні ресурси і системи масового інформування), безпеки й оборони, культури, охорони здоров'я, спорту, туризму, соціального захисту населення, науки і освіти; а також систем управління функціонуванням і розвитком різних галузей діяльності людини та їх структурних складових" [1, с. 31]. Важливо відзначити, що учений виділяє основні компоненти загального інтеграційного процесу розвитку, а саме:

- освітні й освітньо-професійні стандарти (у тому числі системи сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту, освітньо-професійних стандартів із стандартами міжнародних професійних асоціацій);
- зміст різнорівневої дошкільної, загальної і професійної освіти (в тому числі позашкільної освіти);

- навчально-методичне забезпечення (у тому числі традиційні і електронні інформаційні ресурси);
- методи, засоби і технології дошкільної, загальної і професійної освіти (у тому числі підходи та інструменти навчання іноземних мов та ІКТ, підготовку перекладачів, створення і використання дистанційних та інших сучасних педагогічних технологій);
- методи, засоби і технології оцінювання рівнів навчальних досягнень і професійних компетентностей (включаючи принципи забезпечення рівного доступу до освітніх систем, будови кредитно-модульних систем, систем кваліфікацій і ступенів вищої освіти);
- методи, засоби і технології післядипломної освіти (у тому числі професійної підготовки перепідготовки і підвищення кваліфікації керівників підприємств державного і приватного секторів та цивільних службовців для пріоритетних галузей розвитку і структур суспільства, забезпечення впродовж життя освіти іншим категоріям дорослого населення);
- організаційно-функціональну і структурну будову системи освіти (у тому числі, мереж навчальних закладів різних ступенів і рівнів акредитації та організаційних структур закладів дошкільної, загальної, професійної і післядипломної освіти);
- методи, засоби і технології підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів освіти (включаючи вчительські, професорсько-викладацькі, наукові кадри, а також кадри управління освітою, навчально-виховними закладами і науковими установами);
- методи, засоби і технології наукової діяльності (у тому числі сприяння спільній науковій діяльності і навчанню науковців у галузі високих технологій);
- комп'ютерні мережі навчальних закладів, наукових установ і органів управління освітою (у тому числі унормування переліку сервісів та інтерфейсів користувачів, забезпечення рівного доступу до засобів і сервісів мереж, інтеграція національних комп'ютерних мереж, локальних мереж

навчальних закладів і наукових установ у глобальні комп'ютерні мережі єдиного інформаційного освітнього простору);

- бази освітніх і наукових даних (у тому числі забезпечення захисту і рівного доступу до ресурсів цих баз, інтеграція баз даних в єдиному інформаційному освітньому просторі);

- бібліотечну справу (у тому числі автоматизовані інформаційні бібліотечні системи та їх інформаційні бази, забезпечення захисту даних і рівного доступу до сервісів цих систем і ресурсів цих баз, інтеграція баз даних і систем в єдиному інформаційному освітньому просторі);

- системи мас-медія, що пропонують освітні і науково-популярні програми;

- законодавче і нормативно-правове забезпечення освітньої і наукової діяльності;

- економічні механізми і процеси господарювання, функціонування і розвитку освіти і науки (у тому числі інформаційно-аналітичні системи адміністративного управління освітою і наукою);

- системи зайнятості (у тому числі забезпечення мобільності вчителів, випускників, адміністраторів, учених, робітничих кадрів) [1, с. 31-32].

На основі вивчення проблематики нашого дослідження у контексті розвитку сучасного педагогічного знання, виділимо наступні актуальні аспекти, що характеризуються парадигмальною спрямованістю, як:

1. **Парадигма діалогу культур** (Е. Холл, Р. Олівер, П.Н. Донець, С.Г. Тер-Мінасова, М.М. Бахтін, Г.С. Батищев, В.С. Біблер та ін.). Відповідно до визначеної парадигми процес формування мислення особистості має базуватися на діалогічному спілкуванні з історичними формами культури (античності, середньовіччя, Нового часу), а також із ідеями вчених-просвітителів різних поколінь, які взаємодіють у єдиному часовому просторі. Такий підхід передбачає формування теоретико-методологічних засад толерантності.

2. *Міждисциплінарна парадигма*. Результати досліджень (синергетики, акмеології, екології, хронобіології та ін.) постають універсальними й фундаментальними властивостями світу, що притаманні всім його предметам та явищам. У контексті синергетичної методології передбачається використання у педагогічній діяльності внутрішніх тенденцій розвитку особистості учня як системи, з якої необхідно проектувати шляхи розвитку цієї системи. Важливою виявляється ідея нелінійного педагогічного мислення (педагогічна синергетика), яку можна проілюструвати схемою Л.В.Тарасова, засновника методичного напрямку "екологія і діалектика" [7, с. 415]:

Таблиця 1.

Зміна парадигм у свідомості учасників освітнього процесу

<i>Старі парадигми (парадигми XIX – XX століття)</i>	<i>Нові парадигми (парадигми XXI століття)</i>
Порядок тільки від порядку	Життєздатний порядок народжується з безпорядку
Є жорсткі алгоритми і немає альтернатив. Фундаментальні однозначні причинно-наслідкові зв'язки	Альтернативи є і саме тому можливим стає розвиток; фундаментальні ймовірнісні зв'язки.
Надається перевага замкненим системам, оскільки вони захищені від випадкових зовнішніх впливів	Надається перевага відкритим системам, оскільки вони здатні до самоорганізації.
Принцип жорсткого керування систем	Принцип керування не самими системами, а процесами, в яких вони беруть участь
Порядок є пріоритетним щодо свободи	Свобода є пріоритетною щодо порядку

Отже, розробка інноваційних навчальних технологій передбачає широке впровадження синергетичної методології в освітню практику. При цьому кожен результат конкретної педагогічної дії потребує своєчасного аналізу в плані його зіставлення з метою цієї дії для визначення її творчої чи руйнівальної сили і відповідних корективів не лише самого процесу педагогічної діяльності, а й тієї мети, яка його визначає [6].

3. **Парадигма цілісності.** Принципи холістичної, людиноцентриської, гармонізаційної парадигм, педагогічної інтеграції та фундаменталізації знань – вищої форми вираження єдності цілей, принципів, змісту, організації освітнього процесу навчання і виховання. Теоретико-методологічною основою педагогічної інтеграції постають головні філософські концепції інтеграції знань як вияву творчості у діяльності людини – концепція єдності світу та всезагального зв'язку явищ (І.М. Козловська, Я.М. Собко та ін. [3]). Упровадження цієї концепції педагогічної діяльності спрямовується на те, щоб викладання природничих і гуманітарних дисциплін було органічно взаємопов'язане.

4. **Рефлексивна парадигма педагогічної діяльності** передбачає докорінну зміну педагогом свого ставлення до педагогічної дійсності, а також інноваційні зміни у професійно-педагогічній підготовці майбутніх учителів. На думку В.А. Кушніра, онтологічне розуміння, сприймання і ставлення майбутнього вчителя до педагогічної реальності як нескінченно-можливої, нескінченно-необхідної, уводить педагога в таку реальність, в якій він бачить і відчуває можливості, котрі самому необхідно перетворити в реальні схеми, моделі, системи педагогічного процесу через вибір, прийняття рішення, творчі пошуки, що спонукає вчителя до самостійного пошуку, відповідальних учинків. При цьому "таке уявлення про педагогічний процес як нескінченно-можливу реальність має подаватися студентам у вигляді можливих, а не необхідних схем, моделей, рівнів, у вигляді можливих структур організації, управління, спілкування [4, с. 12, 308].

5. **Людиноцентриська освітня парадигма.** Вирішення наріжної проблеми сучасної освіти – виховання людини, спроможної, з одного боку, слідувати закономірностям буття, космічного логосу, а з іншого – досягати максимальної реалізації своїх власних інтересів та потреб. Домінантні в другій половині й особливо в кінці ХХ століття мегатенденції розвитку світової спільноти зумовили актуалізацію людиноцентричної освітньої парадигми нової постіндустріальної фази розвитку, яка орієнтована на

вивільнення творчого потенціалу людини від диктату техніки, шаблонів поведінки і споживацької ідеології. Ця парадигма пов'язана із посиленням людиноцентристського, ціннісно-світоглядного аспекту педагогічної думки. Отже, враховуючи сучасні цивілізаційні імперативи, можна дійти висновку, що освіта стає ціннісно орієнтованою і надає ціннісно закарбовані знання, які повинні мати не стільки інформаційний характер, скільки спрямовуватися на формування особистості.

6. **Ноосферна парадигма.** Перехід освіти до ноосферно-природовідповідних (біоадекватних) принципів, про які пише Н.В. Маслова [5, с. 32-35]: екологізації (звернення до природних способів сприйняття інформації), системності (опора на системні дослідження), гармонізації (використання технологій і методик цілісного сприйняття світу і мислення, занурення учнів у гармонію світу), гуманізації (перехід від технократичної до соціокультурної моделі освіти), інструментальності (здатність використовувати знання, вміння та навички у всіх сферах життя), особистісно орієнтованої освіти; випереджальної освіти; економічності освіти (побудова і проведення технологій і методик, які не перевищують необхідних соціальних витрат та приводять до економії часу, сил, засобів, фінансів); потенційної інтелектуальної безпеки (виходить із надр цілісної, здорової людини та базується на природовідповідності, самоорганізації інформації, інваріантності, коли робота з природними символами є потенційно безпечною).

7. **Парадигма інноваційного розвитку.** Як зазначено у "Білій книзі національної освіти України" [2, с. 141-145.], українська освіта у контексті глобалізаційних тенденцій і сучасних викликів має професійніше готувати людину до життя в інформаційному суспільстві, суспільстві знань та інновацій. Входження світу у науково-інформаційний тип прогресу зумовлює необхідність формування людини з інноваційним мисленням, інноваційною культурою, здатністю до інноваційної діяльності. Важливим постає *перехід до інноваційних моделей навчання*, які характеризуються системним

запровадженням комплексів педагогічних методів і прийомів, спрямованих на постійне залучення учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності, що характеризується інтенсивною багатосторонньою комунікацією суб'єктів діяльності (інтеракцією), обміном інформацією, результатами діяльності учнів між собою і вчителем. Таке навчання спонукає їх до ініціативності, творчого підходу та активної позиції у всіх видах зазначеної діяльності, передбачає не отримання, а здобування, створення, конструювання знань, умінь, компетентностей самим учнем, що значно підвищує результативність навчання.

Організація такого навчання передбачає системне застосування специфічних технологій, за допомогою яких реалізуються виявлені підходи. Відзначимо найбільш перспективні з них:

- технологія кооперативного навчання, що об'єднує спільною навчальною метою учнів у малих групах. За цих умов учитель керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, якими він спрямовує діяльність малої групи. Кооперативне навчання орієнтує учнів на взаємодію та співпрацю зі своїми ровесниками, реалізує природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє розвитку вмінь ефективно працювати в команді

- ігрова технологія, що втілена в різноманітних дидактичних іграх: рольових, завданням яких є програвання типових життєвих ситуацій; ділових, що моделюють поведінку людей за певних заданих обставин, на певному робочому місці; імітаційних, за яких відбувається освоєння певних процедур, формування уявлень про цілісну сферу діяльності;

- проектна технологія, що передбачає самостійну (індивідуальну, групову) діяльність учнів, яка полягає у добровільному виборі, дослідницькому, творчому вивченні або розв'язанні значущої в теоретичному, практичному, пізнавальному плані проблеми на основі самостійного визначення завдань, етапів дослідження, їх реалізації і оформлення результатів;

- технологія розвитку критичного мислення учнів на основі застосування сукупності спеціальних форм, прийомів і методів навчання під час опрацювання інформації з різних джерел, зокрема підручника, художнього твору, засобів масової інформації, Інтернету. Шляхом накопичення знань (інформації), аналізу текстів, зіставлення альтернативних поглядів і використання можливостей колективного обговорення, учні шукають і знаходять відповіді на хвилюючі їх питання, розвивають ті вміння і навички мислення, які дають змогу адекватно оцінювати нові обставини й формувати стратегію подолання можливих утруднень;

- технологія навчання на основі дебатів і дискусій, побудованих як цілеспрямований і зацікавлений обмін ідеями, судженнями, думками в групі задля пошуку не стільки єдиної істини, скільки множинних істин, що дозволяє аргументувати власні погляди і позиції;

- технологія ситуаційного навчання, застосування якої передбачає осмислення учнями реальної життєвої ситуації, що відображає не тільки певну практичну проблему, але й актуалізує відповідний комплекс знань, умінь, навичок учнів, необхідних для її розв'язання. При цьому увага акцентується на розвиток здатності учнів ефективно діяти і приймати самостійні рішення в реальних життєвих ситуаціях.

Проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що модернізація системи освіти в Україні за умов сучасних глобалізаційних процесів спрямовується на розвиток фундаментальної науки, українських та світових культурних цінностей, орієнтації на ідеали демократії і гуманізму, які необхідні для існування та розвитку громадянського суспільства.

Список літератури:

1. Биков В.Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти: Монографія / В.Ю. Биков. – К. : Атака, 2009. – 684 с.

2. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексеєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акд. В. Г. Кременя; НАПН України. – К.: Інформ. системи, 2010. – 342 с.

3. Козловська І.М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи дидактичні основи: Монографія / І.М. Козловська. – Львів: Світ, 1999. – 302 с.

4. Кушнір В. А. Системний аналіз педагогічного процесу : методологічний аспект : Монографія / В. А. Кушнір. – Кіровоград : Вид. Центр КДПУ, 2001. – 348 с.

5. Маслова Н.В. Ноосферное образование / Н.В. Маслова. – М.: Инст. Хододинамики, 2002. – 338 с.

6. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка / С.С. Пальчевський. – Рівне : РДГУ, 2002. – 393 с.

7. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий / Г.К. Селевко. – М.: Народное образование, 2006. – Т. 1. – 845 с.